

**el-Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* Adlı Eserinde
HZ. PEYGAMBER'E AİT VECİZELER VE EDEBÎ
ÖZELLİKLERİ
(I)**

Ramazan KAZAN*

Öz

Hz. Peygamberin hadislerinden bir kısmı veya bir bölümü az lafızla çok mana ifade ettikleri için meşhur olmuş ve vecize özelliğini kazanmıştır. Bu hadislere, Arap edebiyatının vecize ve atasözlerini ihtiva eden ve alanın en meşhur eseri olan el-Meydânî (518/1124)'nin *Mecmau'l-Emsâl* adlı kitabında da geniş yer verilmiştir. Vecizelerin anlamlarını doğru kavrayabilmek için ihtiva ettikleri edebî özelliklerin bilinmesi önemlidir. İşte bu makalede el-Meydânî'nin Hz. Peygamber'e ait olduğunu ifade ettiği 58 vecizeden yirmi dokuzu edebî özellikleriyle ele alınıp incelenmiştir. Bu yapılırken, önce vecizenin hadis kaynaklarından yerleri gösterilmiş, müteakiben vecizelerin metinleri ve anlamları, varsa farklı lafız ve rivâyetleri, dayandığı kaynakları, garip kelimelerinin izahı ve edebî özellikleri gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vecize, Atasözü, Hadis, Hz. Peygamber, Edebî Özellik, El-Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*.

**The Apothegems of the Prophet Muhammad in al-Maidani's
Work Named *Majma' al-Amthal* and the Literary Features of them**

Abstract

Some of the Prophet Muhammad's hadiths became known for their being of having various meanings with less words and they thus gained the status of terse in Islamic literature. One of the well-known book having such terses and proverbs is that of *Majma' al-amthal* written by al-Maydani(518/1124). It is therefore very important to know the literary features of these terses to grasp their true meanings. In this paper, mainly a number of 29 terses among his 58 terses

* Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belâgati Ana Bilim Dalı

that are considered by al-Maydani to be belonging to the Prophet have been examined. In doing so, firstly the origins of these terse from the hadith sources have been indicated. After that, the texts and meanings of these terse, their different wording and narrations, their original sources, the explanations of the strange words and their literary features have been shown in some detail.

Keywords: Terse, Apothegem, Proverb, Hadith, The Prophet Muhammad, Literary Feature, Al-Maydanî, Majma' al-Amthâl.

1-Giriş

Türkçede söyleyeni belli olmayan kısa fakat geniş mana ifade eden, uzun denemelere dayanan, kamuca benimsenmiş özlü söz ve özdeyişe atasözü, söyleyeni belli ise vecize denilmektedir.¹ Arapçada vecize veya atasözü kavramı yerine, “*îcâz*” ve “*mesel*” terimleri kullanılır. (أَوْجَزَ) fiilinin mastarı olan *îcâz* (الإيجاز) kelimesi, “İşi çabuk yapmak, çabuk hareket etmek, sözü kısa tutmak ve özetlemek,”² manalarına gelir. Terim olarak, “*Her hangi bir mefhumu en az kelime ile ifade etme sanatıdır.*”³

Îcâz, kısar ve hafz olmak üzere iki kısma ayrılır.⁴ Îcâz-ı kısar, her hangi bir hafz yani bir lafzı, cümleden kaldırma ve düşürme yapmaksızın geniş manaları ihtiva eden az sayıda lafızla yapılan *îcâz* çeşididir. Îcâz-ı hafz ise, kaldırılan veya düşürülen şeye ipucu bulunmak şartıyla birkaç kelime veya cümlenin kelâmdan hafz edilmesi şeklinde yapılan” *îcâz* türüdür.⁵

Vecize ve atasözü lafızlarının Arapçadaki diğer karşılığı olan (مثل) “*mesel*”, tek başına kullanıldığı gibi, (ضرب) “*darb*” kelimesi ile birlikte “*darb-ı mesel*” şeklinde

¹ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK. Yayınları, Ankara, 1978, s. 34; Fidan Ahmet ve Arkadaşları, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, MEB. Yayınları, Ankara, 1996, IV, 3059.

² İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, V, 427; ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Umer, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1953, s. 492; el- Firûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, s. 475.

³ el-Câhiz, Ebû Osman Anr b. Bahr, *el-Beyân ve'l-Tebyîn*, (tah. Abduselâm Muhammed Hârûn), Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1975, I, 54; el-Curcânî, Abdu'l-Kâhîr, *Kitâbu Delâilü'l-Îcâz*, (tah. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, 1992, s. 463; et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu İstilahâtü'l-Funûni ve'l-Ulûm*, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1996, I, 22.

⁴ et-Teftâzânî, Sa'duddin *Muhtasarü'l-Meânî*, Salâh Bilici Kitapevi'nin Ofseti, İstanbul, 1304, *Muhtasarü'l-Meânî*, s. 259; Yahya b. Hamza b. Ali el-Yemenî, *Kitâbu'd-Dirâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 546.

⁵ el-Hafâcî, Saïd b. Sinân, *Sırru'l-Fesâha*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1994, s. 199; İbnu'l-Esîr, Ziyâuddin Nasrullah, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, (tah. Muhammed Muhyiddin), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1999, II, 74; Yahya b. Hamza, *Kitâbu'd-Dirâz*, s. 546; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Dâru'l-Fukân, Amman, 2007, I, 475,487; Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyât Lügatı*, Enderun, İstanbul, 1973, s. 58.

de kullanılmaktadır. Çoğulu (الأمثال)“el-Emsâl” olan (مثل) meselin, “bir şeyin benzeri, dengi, hüccet, söz”⁶ gibi manaları vardır. Aynı kelimenin tef'îl babından mastarı olan “temsîl” ise, “örnek vermek, bir şeyi sanki görüyormuş gibi tasvir etmek, bir şeyi diğer bir şeye benzetmek” anlamlarına gelir.⁷

el-Mubberred (285/898), (مثل) “mesel” kelimesinin, (مثال) “misâl” kelimesinden alındığını belirterek, kendisiyle ikincinin hali, birinciye benzetilen yaygın sözdür⁸ şeklinde tanım getirir.

Arap edebiyatında meselin “el-meselu'l-mucezu's-sâir”, “el-meselu'l-kıyâsî” ve “el-meselu'l-hurâfî” şeklinde üç çeşidinden⁹ bahsedilir. Bunlardan ilki, yaygın olan vecîz mesel, ya halka ait olup nahiv kurallarına bağlı kalmadan ya da kitabî olup yüksek kültürlü şairlerin, hatiplerin söylediği vecîz sözlerdir.¹⁰ Manası doğru kabul edilen meselin bu çeşidinde, sonradan ortaya çıkan durum öncesine benzetilir.¹¹ İncelemesi yapılacak Hz. Peygamber'e ait vecizeler bu türdendir.

İkinci mesel türü ise, kıyasî meseller (el-meselu'l-kıyâsî) olup, bunlara temsîlî teşbihler de denir. Temsîlî teşbih, vech-i şebih/benzetme yönü iki ve daha fazla olup, hakiki olmayan yani hayalî vasıftan meydana gelen teşbihlerdir.¹² “Her hangi bir fikri, teşbih ve temsil yoluyla açıklamak için kıssa ile ya da vasfını ortaya koyarak yapılan meseldir”¹³ şeklinde de tanımlanmıştır.

Meselin üçüncü türü ise “el-meselu'l-hurâfî” dir. Eğitmek, öğretmek veya eğlendirmek amacıyla fabl türünde hayvanların dilinden aktarılan mesel çeşididir.¹⁴

⁶ er-Râgib el-Esbahâni, *el-Mufredât fî Garibi'l-Kurân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 700-701; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, s. 420; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 951.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 614; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, s. 420; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 951.

⁸ el-Meydâni, Ahmed b. İbrahim en-Nisâbüri, *Mecmau'l-Emsâl*, (tah. Naim Hasen Zarzûr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I, 34; Krş. Yazıcı, Numan, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24.

⁹ Abdulmecîd Mahmud, *Nazarâtun Fıkhiyye ve Terbeviyye fî Emsâli'l-Hadis*, Mektebetu's-Sadîk, et-Tâif, 1992, s. 81; Hıdır Musâ Muhammed Hammûd, *et-Tecvâlu fî Kutubi'l-Emsâl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 15.

¹⁰ Abdulmecîd Mahmud, *Nazarâtun Fıkhiyye*, s. 81.

¹¹ Uzun, Taceddin, *Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)*, Konya, 1996, s. 15.

¹² es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, (tah. Abdulhamid Hendâvî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, s. 455; Krş. Bolelli, Nusreddin, *Belâgat*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

¹³ el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedii'*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, trs., s. 265; Abdulmecîd Mahmud, *Nazarâtun Fıkhiyye*, s. 81; Hıdır Musâ, *et-Tecvâlu fî Kutubi'l-Emsâl*, s. 17.

¹⁴ Abdulmecîd Mahmud, *Nazarâtun Fıkhiyye*, s. 81; Hıdır Musâ, *et-Tecvâlu fî Kutubi'l-Emsâl*, s. 18; İcâz, mesel ve çeşitleri, hikmet ve mesel ilişkisi, cevâmiu'l-kelim ve vecize hakkında daha

Hız. Peygamber'in meselin ilk iki türüne başvurduğunu gösteren örnekler onun hadislerinde sıklıkla görülmektedir. Zira o, "Arapların belâgat ve fesâhat sahasında en yüksek bir mertebeye ulaştığı bir devirde, belâgat ve fesâhatin en büyük timsali olmuş Kur'ân-ı Kerim'in kendine indiğı bir şahsiyettir. O sözünde fesâhat ve belâgatini kullanarak tebliğ görevini en güzel şekilde yerine getirmiştir."¹⁵ Az lafızla geniş anlamları ihtiva eden vecize özelliğindeki hadisler, edebî unsurları bünyelerinde barındırmaları bakımından önemlidir. Vecize özelliğı kazanmış hadislerin, edebî yönlerini kavramadan anlamak bazen zor, bazen de mümkün olmamaktadır. İşte bu noktadan hareketle, vecizelerin anlaşılması için, edebî özelliklerini bilmenin ayrı bir önemi olduğı ortaya çıkmaktadır. İncelememiz özellikle bu nokta üzerinde odaklaşacaktır.

Yaygın olan vecize ve atasözlerini bir araya getiren el-Meydanî, eserinin otuzuncu bölümünün ilk kısmını Hız. Peygamber'e ait vecizelere tahsis etmiştir. Şimdi bu eser ve müellifi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2- el-Meydânî ve *Mecmau'l-Emsâl* Adlı Eseri

Esas adı, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Meydanîdir. en-Neysâbur'da dünyaya gelmiştir. Doğduğı mahalle olan *Meydan-ı Ziyad*'a nispet edildiğı için "el-Meydanî" adıyla meşhur olmuştur. İlim tahsilini en-Neysâbur'da yapmıştır. Müfessir Ebu Hasen el-Vahidî (468/1075) onun en meşhur hocalarından birisidir. Özellikle Arap atasözleri, edebiyatı ve dil alanında uzmanlaşmıştır. Ayrıca hadis dinleyip bunların rivayetinde bulunmuş, şiirler de söylemiştir. *Mecmau'l-Emsâl* adlı eseri ile meşhur olmuş, *es-Sâmî fi'l-Esâmî* ve *Nuzhetu't-Tarf fi ilmi's-Sarf* adlı kitapları da telif etmiştir. 518/1124 senesinin Ramazan ayında beldesinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.¹⁶

el-Meydânî'nin (518/1124) *Mecmau'l-Emsâl*'i, Arap edebiyatında atasözü/mesel denilince ilk akla gelen ve alanında benzeri bir eser telif edilmediğı ifade edilen en meşhur kitabıdır.¹⁷ Eser, alanıyla ilgili en geniş kitaplardan olup altı binden fazla vecizeyi ihtiva eder. ez-Zemahşerî (538/1148)'nin aynı alanla ilgili *el-Mustaksâ* adlı eserini tamamladıktan sonra *Mecmau'l-Emsâl* eline geçer. Onu inceler ve çok hoşuna gider. Kitabının, el-Meydânî'nin eserinden daha geri planda olduğunu görünce üzülür hatta onu kıskanır.¹⁸ el-Meydânî, atasözlerini alfabetik olarak eserine alır. Önce garip kelimelerini, irabını izah eder. Varsa ortaya çıkış hikâyelerini,

geniş bilgi için bkz. Kazan, Ramazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hız. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011, s. 3-12.

¹⁵ Uzun, Taceddin, "Hız. Peygamber'in Belâgat ve Fesâhatı" *Makâlât*, 1992/2, s.132, 153.

¹⁶ İbn Hallikân Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Enbâi'z-Zamân*, Dâru Sadr, Beyrut, 1977, I, 148; ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut, 1995, I, 214.

¹⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 148; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 214.

¹⁸ Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Miilli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, II, 1098.

açıklamasını, hangi bağlamda kullanıldığını ve her babın sonuna muvelled¹⁹ olan vecizeleri de ekler. Ancak bunlar hakkında açıklama yapmaz.

el-Meydânî eserinin son bölümü olan otuzuncu babı (فِي بُيُوتِ مَنْ كَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى) (اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخُلَفَائِهِ الرَّاشِدِينَ) “Hz. Peygamber'in ve halifelerinin sözlerinden bölümler” adını taşımaktadır. Bu babda, Hz. Peygamber'in vecize şeklindeki 58 sözüne yer vermiştir. Ancak hadisler alfabetik olarak sıralanmamıştır. Ayrıca vecizeler, senedsiz olup, kaynakları da belirtilmemiştir. Diğer bölümler de vecizeler hakkında verdiği aydınlatıcı bilgileri otuzuncu bölümde vermemiş, vecizelerin lafzıyla yetinmiştir. Kitabın muhakkiki de herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Diğer taraftan kitabın öbür bablarında Hz. Peygamber'e atfettiği az sayıda vecize de söz konusudur.

Vecizeler halk arasında meşhur oldukları için, zamanla Hz. Peygamber'e ait olanların da bazı lafızları, eş anlamlarıyla değiştirilerek aktarılmış veya kendisine ait olmayan bazı sözler, ona nispet edilmiştir. Bu bağlamda el-Meydânî'nin Hz. Peygamber'e ait olduğunu belirttiği bazı vecizeler, temel hadis kitaplarında yer almamış ya da zayıf veya mevzu/uydurma olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda olan vecizelere yeri geldiğinde dikkat çekilecektir. Diğer taraftan vecize şeklindeki hadisler, Hz. Peygamber'in bir olay üzerine söylediği sözler olmakla beraber, uzun bir konuşmasının bir cümlesi de olabilmektedir.

Bu makalede daha önce kaleme alınmış olan İbn Dureyd (321/933)'in “*el-Muctenâ*” adlı kitabında mevcut olan ve el-Meydânî'nin tekrarladığı vecizelere yer verilmeyecektir. Zira bunlar daha önce yayımlanmış olan “*İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*” isimli kitabımızda incelenmiştir. Burada mükerrer vecizenin anlamıyla iktifa edilecek, adı geçen kitabımızdaki yerine dipnotta işaret edilecektir. Böylece tekrardan da kaçınılmış olunacaktır. Ayrıca Meydânî'nin Hz. Peygamber'e ayırdığı elli sekiz vecizenin bir makâle sınırları içerisinde incelenmesi oldukça uzun yer tutacağı için çalışma iki makale halinde ele alınacaktır.

Çalışmada genellikle el-Meydânî'nin (518/1124) *Mecmau'l-Emsâl* adlı eserinin Huseyn Zarzûr tarafından tahkik edilen, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye tarafından

¹⁹ Arapçada dil ve edebiyat çalışmaları devir ve nesiller dikkate alınarak tabakalara ayrılmıştır. İşte muvelledün bu asır ve tabakalardan biri olup, rivayet asrından sonra, insanlar tarafından Arapça lafızlar ve şairler için kullanılan bir terimdir. Rivayet asrı yani Muveledün, Bedevî Araplar için hicretin IV. asrının sonları, şehirlerdeki Araplar için II. asrın sonlarını kapsar. İşte bu asırlar arasında kullanılmayan lafızlara muvelled veya muhdes denilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Reşik, Ebû Ali el-Hasen el-Kayrâvânî, *el-Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihi*, Dâru't-Talâi', Kahire, 2006, I, 97; Mecdî Vehbe ve Kâmil Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Arabîyye fi'l-Luğati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1984, s. 397; Çetin, M. Nihad, Eski Arap Şiiri, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1973, s.6-7.

1988 yılında Beyrut'ta iki cilt olarak basılan nüshası esas alınacaktır. Çok az da olsa müracaat edilen diğer nüsha tahkik edenin ismiyle dipnotta gösterilecektir. Metodik olması açısından vecizelere, *Mecmau'l-Emsâl*'daki sırasına uygun olarak numaralar verilmiştir.

İncelemede takip edilecek metot, vecizelerin metinleri ve anlamları, farklı lafız ve rivâyetleri, dayandığı kaynakları, garip kelimelerinin izahı, önemli görülen bazı rivâyetlerin sıhhati, varsa Türk atasözlerine etkisi ve edebî özellikleri şeklinde olacaktır. Vecizelerin edebî özelliklerine işaret edilirken belagat üslûplarının ilk geçtiği yerde, terim anlamına yer verilecektir. “Sözün muktezâyı hale yani duruma uygun bir şekilde söylemenin kurallarını ve belagatin cümle ile ilgili konularını ele alan”²⁰ meâni ilminin, gramer konularıyla ortak olan üslûplarına yer verilmeyecektir.

3- el-Meydânî'nin Hz. Peygamber'e Atfettiği Vecizeler ve Edebî Özellikleri

el-Meydânî'nin eserinde Hz. Peygamber'in vecizelerine tahsis ettiği otuzuncu babın dışında, az sayıda diğer bölümlerde de vecizeler söz konusudur. Bu durum, kitabın metot bakımından zayıf yönüdür. Diğer bölümlerde aktarılan Hz. Peygamber'e ait vecizeler daha önce üzerinde çalıştığımız İbn Dureyd'in *el-Muctenâ* adlı eserinde de mevcuttur. Burada tekrardan kaçınmak için, tespit edilen vecizelerin, sadece metin ve tercümeleriyle yetinilecek ve ilgili çalışmaya atıfta bulunulacaktır. Şimdi *Mecmau'l-Emsâl*'in Otuzuncu babının dışında yer alan vecizelere göz atalım.

a-Hz. Peygamber'in *Mecmau'l-Emsâl*'in Otuzuncu Babının Dışında Yer Alan Vecizeleri

Otuzuncu babın dışında yer alan Hz. Peygamber'e ait vecizeler, diğer Arap vecizeleri arasına serpiştirilmiş bir vaziyettedir. Tespitimize göre bunların sayısı sekizdir. Bunların tamamı daha önce üzerinde çalıştığımız İbn Dureyd'in *el-Muctenâ* adlı eserinde de mevcuttur. Bu vecize ve anlamları şöyledir:

(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا)-1 “Beyanın/sözün bir kısmında sihir/büyü etkisi vardır.”²¹

²⁰ es-Sekkâkî, *Miftâh*, s. 247; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 46; Saraç, M. A.Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi* Belâgat, Bilimevi, İstanbul, 2001, s. 53.

²¹ el-Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, I, 35. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, Ramazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s.108-113.

2- (إِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَفْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ) “Şüphesiz ilkbaharın bitirdiği/ilkbaharda yetişen (bitki/körpe ot) şışirerek ya öldürür veya ölüme yaklaştırır.”²²

3- (إِيَّاكُمْ وَحَضْرَاءَ الدِّمَنِ) “Deve ve davarların devamlı bevl ve gübrelerini yaptıkları yerlerde/mezbeleliklerde biten, sebze türü bitkiden sakınınız.”²³

4- (لَيْسَ الْحَبْرُ كَالْمُعَايِنَةِ) “Haber(almak) gözle görmek gibi değildir.”²⁴

5- (لَا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ) “Müimin bir delikten iki kere sokulmaz/ısırlmaz”²⁵

6- (الْحَرْبُ حُدْعَةٌ) “Harp bir aldatmadır/hiledir.”²⁶

7- (مَاتَ حَنْفَ أَنْفِهِ) “Eceliyle yatağında öldü”²⁷ anlamına gelen bu vecizenin hakiki anlamı, “burnunun helak etmesiyle öldü” şeklindedir.

8- (يَا حَيْلَ اللَّهِ اِرْكَبِي) vecize, hazfedilen ve (حَيْلٌ) kelimesinin de muzafı olan (فِرْسَانٌ) kelimesini takdir ederek “Ey, Allah'ın atlarının süvarileri! Binin”²⁸ şeklinde tercüme edilebilir.

²² el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, I, 36. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 53-58.

²³ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, I, 64. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 50-53.

²⁴ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, (tah. Muhammed Fadl İbrahim) III, 95. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 69-71.

²⁵ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, II, 254. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 41-44.

²⁶ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, I, 258. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 47-50.

²⁷ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, (tah. Muhammed Fadl İbrahim) III, 247. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 33-35.

²⁸ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, (tah. Muhammed Fadl İbrahim) III, 95. Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 62-64.

b- Hz. Peygamber'in Mecmau'l-Emsâl'in Otuzuncu Babında Yer Alan Vecizeleri

Girişte ifade edilen metot üzere, el-Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl'* adlı eserinin otuzuncu babında Hz. Peygamber'e tahsis ettiği vecizeleri sırasıyla ele alıp incelemeye başlayalım.

1-(المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِيهِ.) “Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin/güven içinde olduğu kimsedir.”²⁹

Buhârî'nin (256/869), Hz. Peygamber'e ait hadisleri bir araya getirdiği *es-Sahih* adlı eserinde, aynı konudaki hadisleri “bab”/konu başlığı altında topladığı ve bunlara isimler verdiği bilinmektedir. Bazen bab başlıkları, önemine göre bir hadis de olabilmektedir. İşte Buhârî, bu vecizeyi de önemine binâen bab başlığı yapmıştır. Vecize özelliği kazanan bu hadisini Hz. Peygamber, *hangi Müslüman daha hayırlıdır?* Sorusuna cevap olarak söylemiştir.³⁰

Vecize, kendinde doğru ya da yalan ihtimali olan söz niteliğindeki haber cümlesinin ibtidâî türündendir. Zira muhatap tereddüt içerisinde bulunmuyor veya inkâr edecek durumda değilse, sözde tekîdli bir ifadeye başvurulmaz. İşte haber cümlesinin bu çeşidine, ibtidâî haber cümlesi denir.³¹

Vecizede aşâğılama, tahkir, basit görme, horlama, tehdit vs. zararlar genelde dille yapıldığı için kişinin (لسان)/dili, her türlü şiddet, zarar vs. genelde elle yapıldığı için (يد)/el, zikredilip bedeninin aynı işi gören ayak, diz, omuz, kafa, kaş, göz, dudak, parmak gibi diğer uzuvları kastedilmektedir. Burada cüziyyet alakası yani cüzden iki şeyi söyleyip, küllü/tamamı zikretme söz konusu olduğu için mecâz-ı mursel üslûbu meydana gelmiştir.

Yine (المُسْلِمُونَ) kelimesinde aralarındaki uygunluktan veya yakınlıktan dolayı, bir kelimenin diğer kelimeye katılması” şeklinde tanımlanan tağlîb³² üslûbu söz konusudur. Zira (المُسْلِم)/erkek Müslüman lafzı, aynı zamanda kadın Müslümanı; (المُسْلِمُونَ)/erkek Müslümanlar kelimesi de, kadın Müslümanları anlam bakımından kendinde barındırmaktadır. Ayrıca (سَلِمَ) ve (المُسْلِمُونَ) kelimeleri

²⁹ Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru İbn Kesîr, (tah. Mustafa Dîb), Beyrut, 1987, I, 13; Müslim, *Sahihu Müslim*, (tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrût, trs., I, 65.

³⁰ Müslim, I, 65.

³¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 258; et-Teftazânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 39-40; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 58.

³² Ebu'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, s. 281.

arasında “aynı kökten türemeleri bakımından iştikak cinası”³³ vardır. Vecizenin tamamı, Müslümanlara eziyet eden kimsenin, olgun Müslüman olmayacağından kinâyedir.³⁴ Zira bir sözü gerçek manasına gelebilecek şekilde, onun dışında başka bir manada kullanma üslûbuna kinâyeye denmektedir.³⁵

2-(الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ.) “Akıllı insan, nefesine galip gelir ve ölümden sonrası için çalışır”³⁶ veya “Akıllı kimse, nefisini arka plana çeken ve ölüm sonrası için çalışan kimsedir” şeklinde de tercüme edilebilir.³⁷

Vecizeyi rivayet eden kaynaklarda hadisin devamı da oldukça dikkat çekicidir. Burada nefesine galip gelen kişinin zıddına, aciz olan kimsenin durumu şöyle nitelendirilir: “Aciz kimse ise, nefsinin isteklerinin peşine düşen ve Allah'a karşı boş kuruntu içinde olandır.”³⁸

(الْكَيْسُ)lafzı, “akıllı, ahmak olmayan” anlamıdır. Bu kelimenin “akıllı” manasına geldiğine dair İbn Manzûr (711/1311) Hz. Peygamber'in bu hadisiyle istişhâd etmiştir.³⁹ (دان) fiili ise “üstün oldu, galip geldi, yendi” manasına gelir.⁴⁰

Vecize meânî ilmi açısından ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Ayrıca hadiste hazf olmaksızın az sözle, çok mana ifade etmesi bakımından îcâz-ı kısar⁴¹ üslûbu da söz konusudur.

3-(كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ.) “Hepiniz, görüp gözeticisiniz ve sorumluluğu altındakilerden/görüp gözettiklerinizden mesulsünüz.”⁴²

³³ İştikak Cinası için bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 541; el-Kazvînî el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâga*, (tah. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî), Dâru'l-Kutubi'l-Lubnan, Beyrut, 1980, II, 542.

³⁴ Fadl Hasen Abbâs, *Esâlibu'l-Beyân*, Dârun-Nefâis, Amman, 2009, s. 349.

³⁵ es-Sekkâkî *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 513; et-Teftazanî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 376, 378; Ali Cârîm, *el-Belâğatu'l-Vâzıha*, s. 125; Bolelli, *Belâgat*, s. 138.

³⁶ et-Tirmizî, *es-Sunen*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, (tah. Ahmed Muhammed Şakir ve Arkadaşları) Beyrut, trs., IV, 688; Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed*, Muessesetu Kurtuba, Mısır, trs., IV, 124.

³⁷ Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, Damla yayınevi, İstanbul, 1999, s. 61.

³⁸ et-Tirmizî, *es-Sunen*, IV, 688; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV, 124.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 201. İstişhâd: “Bir anlamı, şahit ve sıhhatine delil olabilecek başka bir anlamla desteklemeye” denir. Bkz. el-Askerî, Ebû Hilâl Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu's-Sinâateyn el-Kitâbe ve's-Şiir*, (tah. Mufit Kamiha), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, s. 470. İstişhâd hakkındaki görüş ve tartışmalar hakkında bkz. Özbalıkçı, Reşit, *Arap Gramerinde Kur'an ve Hadiste İstişhâd*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir, 1985, s. 22 vd; Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013, s. 27-40.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 167.

⁴¹ Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâga*, I, 487.

⁴² Buhârî, I, 304; Müslim, III, 1459.

Vecize, öncelikle ibtidâi haber cümlesi niteliğindedir. Hadiste geçen (زَاع) kelimesi, “çoban” anlamına olup, görüp gözetmeden kinâyedir. (رعية) ise “sürü” anlamına olup, görüp gözetilenden kinâyedir. Cümlede teşbih-i belîğ de söz konusudur. Zira hem “teşbih edatı” hem de benzetme yönü olan “takip, kontrol, gözetme, koruma” hazf edilmiştir. Buna göre mana “*Hepiniz sorumluluğu altındakileri/görüp gözettiklerinizi takip etme, kontrol ve korumada bir çoban gibisiniz*” şeklinde olur. Ayrıca (زَاع) ve (رعية) lafızları arasında aynı kökten türedikleri için iştikâk cinası da söz konusudur.

4- (أَوَّلُ مَا تَفْقِدُونَ مِنْ دِينِكُمُ الْأَمَانَةُ ، وَأَخْرُ مَا تَفْقِدُونَ مِنْهُ الصَّلَاةَ). “*Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey emanet, son kaybedeceğiniz şey de namazdır.*”⁴³

Vecize, meânî ilmi açısından ibtidâi haber cümlesi niteliğindedir. (الأمانة) ile (الصلاة) kelimeleri arasında iki fasılının son harflerinin şiirdeki kâfiye gibi aynı olması nedeniyle bedi‘ ilmi üslûplarından seci⁴⁴ vardır. (أَوَّلُ) ile (أَخْرُ) kelimeleri arasında da “ibârede iki zıt mana ifade eden lafzı, beraber zikretme üslûbu olan tîbâk⁴⁵ sanatı vardır. Ayrıca “bir sözün, arada hakiki anlamını düşünmeye bir engel olmak şartıyla benzerlik dışında tam bir ilgi/alaka yüzünden kendi anlamı dışında kullanılması” şeklinde tanımlanan mecâz-ı mursel de söz konusudur. Zira “*Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey emanettir*” cümlesindeki “emanet” kaybolmaz. Aksine emanet edilen eşya kaybolur. Burada emanet zikredilip, emanet edilen eşya kastedilmiştir. Yani hal zikredilip, mahal kastedilmek suretiyle mecâz-ı mursel meydana gelmiştir. Yine *son kaybedeceğiniz şey de namazdır* cümlesindeki namaz, belli hareketler ve kıraatten meydana gelen bir ibadet türüdür. Dolayısıyla eşya veya mal gibi kaybolmaz. Burada namazın kaybolmasıyla; eda edilmemesi, kılınmaması kastedilmiştir. Böylece ikinci defa mecâz-ı mursel üslûbu söz konusu olmuştur.

5- (الرِّزْقُ أَشَدُّ طَلَبًا لِلْعَبْدِ مِنْ أَجَلِهِ). “*Rızık, kulu ecelinden daha fazla takip eder/izler.*”⁴⁶

⁴³ İbn Ebî Şeybe, *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, (tah. Kemal Yusuf Hüt), Mektebetu’r-Ruşd, Riyad, 1409, VII, 256, 260; et-Taberânî, Ebû Kâsım, *el-Mucemu’l-Kebîr*, Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, Musul, 1983, IX, 311.

⁴⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s. 542; et-Teftazânî, *Muhtasaru’l-Meânî*, s. 429.

⁴⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, s. 553; et-Teftazânî, *Muhtasaru’l-Meânî*, s. 385; el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhîs fi ulûmi’l-Belâğa*, (tah. Abdulhamîd Hendâvî), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 86.

⁴⁶ el-Munâvî Abdurraûf, *Feyzu’l-Kadîr*, el-Mektebetu’t-Ticâriyyetu’l-Kubrâ, Mısır, 1356, IV, 54; el-Kudâî, Ebû Abdillâh, *Musnedu’ş-Şihâb*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1986, I, 168. Hadisin hem merfû/Hz. Peygamber’e ait rivâyetinin, hem de mevkuf/sahabenin sözü olarak rivâyetinin olduğunu belirten Aclûnî, mevkuf olmasının doğru olduğunu alanın diğer uzmanlarının görüşlerine katılarak belirtir. Bkz. el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1405, I, 266.

Vecizeye maña bakımından oldukça yakın ve meşhur olan başka bir rivayet şöyledir: (إِنَّ الرِّزْقَ يَطْلُبُ الْعَبْدَ كَمَا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ). “İnsanı eceli nasıl arayıp bulursa, rızık da öyle arar.”⁴⁷

Bu ve benzeri rızıkla ilgili hadisler şu Türk atasözlerinin ortaya çıkışında etkili olmuştur: “Nereye gidersen, kısmetin ardından gelir”, “İnsan kısmetini aramazsa, kısmet insanı arar”, “Kısmetin seni arar bulur.”⁴⁸

Vecize, ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Ayrıca “takip etmek/izlemek” insana veya canlılara mahsus bir şeydir. Özeldir insan bir varlığı takip eder, izler. Dolayısıyla hem “rızık” hem de “ecel” insana benzetilmiş fakat müşebbeh bih olan “insan”, hazf edildiği için iki tane istiâre-i mekniyye üslûbu meydana gelmiştir. Zira müşebbehin zikredildiği, müşebbeh bih’in hazfedildiği istiâre çeşidine, istiâre-i mekniyye adı verilmektedir.⁴⁹

(النَّظْرُ فِي الْخُضْرَةِ يَزِيدُ فِي الْبَصَرِ، وَالنَّظْرُ إِلَى الْمَرْأَةِ الْحُسْنَاءِ كَدَالِكِ). “Yeşillığe bakmak görme gücünü artırır. Güzel kadına bakmak da böyledir.”⁵⁰

Aclûnî (1162/1749), bu rivâyetin mevzu/uydurma hadis olduğunu zikreder.⁵¹ Ebû Nuaym (8430/10389), *Hilyetu'l-Evliyâ*'sında vecizeyi; (النظر إلى وجه المرأة الحسنة والخضرة يزيدان في البصر) “Güzel kadının yüzüne ve yeşillığe bakmak görmeyi artırır/ gözün pasını açar” şeklinde biraz farklı aktarır. Ayrıca bu rivâyeti, “garib hadis” olarak belirtir.⁵² Aynı anlamı ifade eden farklı lafızlı beş rivâyeti ayrı ayrı değerlendiren hadisçi Selman Başaran(öl.1993) başta el-Meydâni'nin aktardığı vecizenin uydurma olduğunu, diğerlerini zayıf sayanların yanında mevzu/uydurma olduğunu ifade eden görüşleri de belirtmiştir. Ayrıca bu tür rivâyetlere uygun şu Türk atasözlerinden bahseder: “Güzele bakmak sevaptır”, “Güzele bakmaya doyulmaz.”⁵³

⁴⁷ İbn Hibbân b. Ahmed, *Sahihu İbn Hibbân*, (tah. Şuayb Arnaut), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, VIII, 31.

⁴⁸ Başaran, Selman, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1994, s. 21-22.

⁴⁹ es-Sekkâkî, *Miftâh*, s. 482; Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâga*, II, 179.

⁵⁰ el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 193; Yardîmî, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s. 78.

⁵¹ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 421.

⁵² Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405, III, 201-202. Garib Hadis: metin veya isnad yönünden tek kalmış yahut benzeri başka râvîler tarafından rivâyet edilmemiş hadistir. Hadis imamları arasında garib hadisler fazla rağbet görmemiş, hatta bazıları onları zemmeden/yeren sözler bile söylemiştir. Bkz. Koçyigit Talat, *Hadis İstılahları*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s.114;Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, (ter. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 191.

⁵³ Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, s. 132.

Rivâyet, belâgat açısından ibtidâî haber cümlesi yapısında olup, (النَّظْرُ) kelimesinde tekrar söz konusudur. Ayrıca (النَّظْرُ، البصر، الخضرة، الحسنة) lafızlarında, manaca birbirine uygun kelimeleri bir arada zikretmek olan murâa'tu'n-nazîr/ tenâsub üslûbu⁵⁴ da söz konusudur. Zira “görme, bakma, yeşillik ve güzellik” kavramları göz ve onun fark ve ayırt etme özelliği ile ilgili kelimelerdir.

7-(الشُّؤْمُ فِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرْسِ وَالِدَّارِ) “Uğursuzluk kadında, atta ve evdedir.”⁵⁵

Bu vecizeyi Ali Yardım, kaynaklardaki diğer rivâyetleri de göz önünde bulundurarak ve aşağıda verilen bilgiler doğrultusunda “Kadında, atta ve evde uğursuzluk yoktur” şeklinde tercüme etmiştir.⁵⁶

Yukardaki vecize ve benzeri rivâyetler hakkında el-Aynî (855/1451), “bunlar Cahiliye inancının Hz. Peygamber’in diliyle hikâyesidir. Zira onlar uğursuzluğun üç şeyde olduğuna inanıyorlardı. Yoksa bu üç şeyin, Müslümanın inancıyla bir ilgisi yoktur” der. Sonra et-Tahâvî’den (321/933) şöyle bir rivâyet nakleder: Hz. Aîşe’nin huzuruna giren Amir oğullarından iki kişi, uğursuzluğun üç şeyde olduğuna dair yukarıda geçen hadisi haber verip görüşünü sorduklarında o, çok kızmış ve şöyle demiştir: *Kur’ân’ı Hz. Muhammed’e (as) indiren Allah’a yemin ederim ki, Rasûlullah bu sözleri kesinlikle söylememiştir. O ancak cahiliye devri insanların bunlarda uğursuzluk gördüklerini bildirmiştir.* Böylece Hz. Âîşe, bu sözün Hz. Peygamber’in hadisi olmadığını, onu cahiliye ehlinde aktardığını haber vermiştir. el-Aynî (855/1451), uğursuzlukla ilgili rivâyetlerin sadece cahiliye âdetinin bir aktarımı olduğunu, İslâm itikadıyla bir ilgisinin bulunmadığını, Hadîd suresi 22. ayetine de uygun düşmediğini ayrıca belirtmiştir.⁵⁷

Rivâyet, meâni ilmi açısından ibtidâî haber cümlesi yapısındadır. Ayrıca “İki ve daha fazla parçası olan bir şeyi zikrettikten sonra, bu parçaların her birini tayin yoluyla belirterek aralarındaki ilgiyi ortaya koymaya” üslûbu olan taksîm⁵⁸ de söz konusudur. Zira vecizede önce uğursuzluk zikredilip sonra bunun nelerde

⁵⁴ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 88; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 389.

⁵⁵ Buhârî, V, 1959.

⁵⁶ Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s. 79-80.

⁵⁷ el-Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, İhyâu't-Turâsu'l-Arabî, Beyrut, trs., XIV, 150. Hadis hakkında yorumlar için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s.148-150. Hadîd Suresi 22. Ayetin meali şöyledir: “ Ne yerde ne de canlarınız da meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta(yazılmış ezeli bilgimizle tespit edilmiş)olmasın. Doğrusu bu Allah’a kolaydır.”

⁵⁸ et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 399; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 378. Taksîm şöyle de ifade edilebilir: Önce birden fazla unsuru olan şey zikredilip daha sonra da bu şeylere ait özellikler, sıfatlar veya kısımlar sıralanır. Bkz. Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, s. 162.

olduğu üç madde halinde yani “at” “kadın” ve “ev” şeklinde taksim üslûbuyla anlatılmıştır.

8- (نِعْمَتَانِ مَعْبُوبٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.) “Sağlık ve boş vakit, insanlardan çoğunun değerlendirme açısından aldandıkları iki nimettir”⁵⁹

9- (أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ.) “Dünyada iyi bilinenler kimseler, ahirette de iyi bilinenlerdir.”⁶⁰

Edebî üslûp olarak vecize, ibtidâi haber cümlesi niteliğindedir. Ayrıca (أهل) (الدنيا) ile (الآخرة) kelimeleri arasında tıbak/tezat üslûbu vardır. Diğer taraftan (أهل) (المعروف) terkinde ise tekrar söz konusudur.

10- (السُّلْطَانُ ظِلُّ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ.) “Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Her mazlum ona sığınır.”⁶¹

Vecize öncelikle edebî üslûp olarak ibtidâi haber cümlesi niteliğindedir. (السلطان)/Sultan, (ظِلُّ اللَّهِ)/Allah'ın gölgesine” benzetilip teşbih edatı zikredilmediği için teşbih-i muekked üslûbu meydana gelmiştir. Vechu's-şebeh yani benzeme yönü olan “sığınma”ya işaret eden lafız, (يَأْوِي) mevcut olduğu için mufassal teşbih⁶² de söz konusudur. O zaman anlam şöyle olur: “Sultan, yeryüzünde her mazlumun kendine sığındığı Allah'ın gölgesi gibidir” Yine (ظِلُّ اللَّهِ) terkindeki (ظِلُّ)/gölge, “rahat ve refah içinde” olmadan kinayedir.⁶³

11- (السَّعَادَةُ كُلُّ السَّعَادَةِ طَوْلُ الْعُمْرِ فِي طَاعَةِ اللَّهِ.) “Bütün mutluluklar/tüm saadetler Allah'a itaat içinde geçen, ömrün uzun olmasındadır/uzun ömürdedir”⁶⁴ veya şöyle de tercüme edilmiştir: “Bütün mutlulukların başı, Yüce Allah'a itaatle geçmiş bir uzun ömürdür.”⁶⁵

Vecizede saadet kelimesi, tekrar edilmiştir. Buna lafzî tekrar denir. Lafzî tekrar, tekîd ifade ettiği için hadis, talebî haber cümlesi niteliğindedir. Zira muhatap sözün doğruluğu konusunda tereddüd içindeyse bir tekid edatıyla

⁵⁹ Bu vecizenin kaynakları, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 112-113.

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, V, 221; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, Daru'l-Harameyn, Kahire, 1415, I, 56; el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 199.

⁶¹ el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410, VI, 16; el-Heysemî, Ali bi Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid*, Dâru'r-Reyyânî li't-Turâs, Kahire, 1407, V, 196; el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 199.

⁶² et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 309-314; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 262-263.

⁶³ ez-Zerkânî, Muhammed b. Abdilbâki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zerkânî alâ Muvatta el-İmam Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, IV, 436.

⁶⁴ el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 206; ed-Deylemî, el-Hemezânî Ebû Şuc'a, *el-Firdevs bi Me'sûr'il-Hutâb*, (tah. Said b. Bisyunî Zağlûl), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, II, 346; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 140; II, 345.

⁶⁵ Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s. 83.

pekiştirilen cümleye, talebî haber cümlesi adı verilir.⁶⁶ Ayrıca vecizede itnâb da söz konusudur. Zira (السَّعَادَة) kelimesi bir faydadan dolayı tekrar etmiştir. Fayda ihtiva eden tekrara, meânî ilminde itnâb adı verilir.⁶⁷

12- (حُصِّلَتَانِ لَا تَكُونَانِ فِي مُنَافِقٍ ۖ : حُسْنُ سَمْتٍ وَفِقَةٌ فِي الدِّينِ) “İki iyi haslet vardır ki, bunlar bir münafıkta bulunmaz: (birincisi) güzel gidişat/hal ve (ikincisi) dinde bilgi derinliği, anlayışı/fıkıh sahibi olmak.”⁶⁸

Vecizeyi et-Tirmizî (279/892), (لا تَكُونَانِ) yerine, (لا تَجْتَمِعَانِ) şeklinde rivâyet etmiştir.⁶⁹

Hadiste geçen (السمت) kelimesi, “yol, hayır ehlinin yolu ve gayenin, hedefin, kişinin din ve dünyasındaki gidişatının güzelliği” demektir. Nitekim (مَا أَحْسَنَ سَمْتَهُ) dediğimiz zaman, (مَا أَحْسَنَ هَدْيَهُ)/onun yolu, sülûku, ahlâkı ne güzel ! Demiş oluruz.⁷⁰

Vecize ibtidâî haber cümlesi yapısındadır. Ayrıca hadiste taksim üslubu da söz konusudur. Önce iki haslet zikredilmiş, sonra bunların “güzel gidişat/ahlak” ve “dinde bilgi derinliği” olduğu açıklanmıştır.

13- (الشَّيْخُ شَابٌّ فِي حُبِّ اثْنَتَيْنِ: فِي حُبِّ طُولِ الْحَيَاتِ، وَكَثْرَةِ الْمَالِ.) “İhtiyar iki şeyi sevmekte gençtir. Bunlar, uzun ömür ve çok mal sevgisidir.”⁷¹

Vecizenin diğer rivâyetlerinin tamamında (قلب)/kalp ilavesi mevcut olmakla beraber, basit lafız farklılığı ile şöyledir: (قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ عَلَى حُبِّ اثْنَتَيْنِ طُولِ) (الْحَيَاةِ وَحُبِّ الْمَالِ.) “İhtiyarın kalbi iki şeyi sevmekte gençtir. Bunlar, uzun ömür ve mal sevgisidir.”⁷² Özellikle şu atasözü bu hadislerin tercümesi niteliğindedir: “İhtiyarın gönlü iki şeyde gençtir. Birincisi malını sevmeye, ikincisi hayatı sevmeye.”⁷³

⁶⁶ et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 39-40; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 58-59.

⁶⁷ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 345.

⁶⁸ İbn Mübârek, *ez-Zuhd*, (tah: Habîb Tahman el-Azâmî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I, 156; el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 210.

⁶⁹ et-Tirmizî, *es-Sunen*, V, 4; et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415, VIII, 75.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 46-47.

⁷¹ el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 213.

⁷² Müslim, II, 774; et-Tirmizî, *es-Sunen*, IV, 570; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sunenu İbn Mâce*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs., II, 1415; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, II, 358.

⁷³ Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, s. 102.

Edebî üslûp açısından vecize, ibtidâî haber cümlesi şeklindedir. (وَكَثْرَةٌ) terkibinin başındaki (حُبِّ) kelimesi hafzedildiği/kaldırıldığı için, îcâz-ı hazf meydana gelmiştir. Ayrıca “شاب”/genç ise müşebbeh bih ve “في حب اثنين”/iki şeyi sevme ifadesi ise, vechu's-şebeh/benzetme yönüdür. Dolayısıyla teşbih edâtı zikredilmediği için muckked teşbih, benzetme yönü zikredildiği için de mufassal teşbih vardır. Bu durumda anlam, “İhtiyar, iki şeyi sevme hususunda genç gibidir” şeklinde olur. Yine bedî' ilmi terimlerinden olan taksîm de söz konusudur. Zira “ihtiyarın iki şeyi sevmesi” ifadesindeki “iki şey”, vecizenin devamında “uzun ömür ve çok mal sevgisi” olarak taksîm üslûbuyla açıklanmıştır. (الشَّيْخُ)/yaşlı ve (شَابٌ)/genç lafızları arasında anlamca zıt oldukları için tîbâk/tezât sanatı da vardır.

14- (فَضُوحُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ مِنْ فَضُوحِ الْأَخْرَةِ .) “Dünyanın kötü yönü/çirkin yüzü, ahiretin kötü yönünden daha ehvendir/önemsiz ve basittir.”⁷⁴ Ya da “Dünyada rezil olmak, ahirette rezil olmaktan daha ehvendir” şeklinde de tercüme edilebilir.⁷⁵ Vecizedeki (أَهْوَنُ) yerine, (أَيْسَرُ)/daha kolay şeklinde rivâyetler⁷⁶ de vardır.

Belâgat açısından cümle ibtidâî haber cümlesi yapısındadır. Ayrıca fiili veya fiil manası taşıyanları, asıl fâilinden başkasına isnâd etme üslûbu olan mecâz-ı aklî de söz konusudur. Zira “ فضوح ” kelimesi “ rezalet, rezillik ” anlamında olup, fiil manası taşıyan mastardır. İnsana isnat edilmesi gerekirken dünyaya isnat edildiğinden mecâz-ı aklî sanatı meydana gelmiştir. Yine (الدُّنْيَا)/dünya ve (الْأَخْرَةُ)/ahiret kelimeleri arasında iki zıt manalı lafzı zikretme olan tîbâk/tezât üslûbu vardır. Hadiste bedî' terimlerinden “bir nevide, bir manada birleşen iki lafzı söyleyip daha sonra bunları birbirinden ayırma sanatı olan tefrik”⁷⁷ de söz konusudur. Zira “rezillik” hem dünya lafzının başında, hem de ahiret lafzının başında zikrediliyor. Ancak dünyaya atfedilenin ahirete oranla daha ehven olduğu belirtilerek aralarındaki fark ortaya konuluyor.

15- (كَانَتِ الْأَرْوَاحُ جُنُودًا مُجَنَّدَةً، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا ائْتَلَفَ)
“Ruhlar toplu cemaatler idi. Onlardan birbirleriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da kaynaşamazlar/ihtilafa düşer.”⁷⁸ Vecizenin başındaki (كَانَتِ) lafzı, el-Meydâni'nin rivâyeti dışında diğer kayaklarda ve özellikle Buhârî ile Müslim'in rivâyetlerinde⁷⁹de bulunmamaktadır.

⁷⁴ el-Kudâî, *Musnedu 'ş-Şihâb*, I, 170; ed-Deylemî, *el-Firdevs*, III, 147; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 441.

⁷⁵ Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s.71.

⁷⁶ et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, III, 105; el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 26.

⁷⁷ et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 398-399; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 377; Bolelli, Nusreddin, “Belâgat” *Kur'ân Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 358.

⁷⁸ el-Meydâni, *Mecmau'l-Emsâl*, II, 535.

⁷⁹ Buhârî, III, 1213; Müslim, IV, 2031.

Hadisteki (جُنُوداً مُجَنَّدَةً) terkibi; toplu cemaatler, düzenli, uyumlu sınıflar/nesiller⁸⁰ veya çeşitli, farklı neviler, türler, topluluklar⁸¹ ve donatılmış askerler anlamındadır.

Belâgat açısından vecize ibtidâi haber cümlesi niteliğindedir. Ayrıca hadiste ruhlar, anlaşma ve ihtilafa düşme açısından topluluklara benzetilmiştir. Dolayısıyla (الأرواح), müşebbeh iken; (جنود مجندة) lafzı ise, müşebbeh bihdır. Teşbih edâtı ise hazf edildiği için “teşbih-î müekked” sanatı meydana gelmiştir. Bu durum da mana şöyle olur: “Ruhlar toplanmış askerler gibiydi.” Yine vecizedeki (اختلفت) ile (اختلفت) lafızları arasında, nâkıs cinas da söz konusudur. (تعارفت)/birbirini tanıdı, tanıştı ve (تتأكر)/birbirini tanımadı lafızları arasında anlamca zıt oldukları için tıbâk/tezât üslûbu da vardır.

16- (الرَّعْبَةُ فِي الدُّنْيَا تُكْثِرُ الْهَمَّ وَالْحَزْنَ وَالْبَطَالَهٗ تُنْفِسي الْقَلْبِ.) “Dünyaya düşkün olmak, kederi ve üzüntüyü artırır. Tembellik/işsizlik, kalbi katılaştırır.”⁸²

Edebî üslûp açısından vecize ibtidâi haber cümlesi niteliğindedir. Hadiste ayrıca (الدنيا) kelimesinde “küll”, yani dünyanın tamamı zikredilmiş, ancak cüzü yani onun sevilen, nefse hoş gelen kısımları kastedilmiştir. Dolayısıyla külliyyet alakasından dolayı mecâz-ı mursal üslûbu söz konusu olmuştur. Yine vecizenin ikinci kısmındaki (والبطالة تُنْفِسي الْقَلْبِ) cümlesinde, tembelliğin kalbi katılaştırdığı, donuklaştırdığı belirtilmektedir. Hâlbuki kalp katılaşmaz ancak ölünce katılaştır. Buradaki katılık, hakikat değil mecâzîdir. Zira tembellik/umursamazlık manen kalbin duyarsızlaşmasına, sızlamamasına sebep olmaktadır. Böylece sebebiyet alakasından dolayı, tekrar mecâz-ı mursal üslûbu meydana gelmiştir.

17- (الرِّثَا يُورِثُ الْفَقْرَ.) “Zina, fakirliğe mirasçı yapar” veya şöyle de tercüme edilebilir: “Zina fakirlik getirir.”⁸³

Vecizedeki (يورث) lafzı, if’al bâbının muzarisi olup, geriye miras vb. bir şey bırakır, mirasçı yapar⁸⁴ manasına gelir.

Edebî üslûp açısından vecizede “her hangi bir hazf yapılmaksızın geniş manaları ihtiva eden az sayıda lafızla yapılan îcâz-ı kısar”⁸⁵ üslûbu vardır. Ayrıca

⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Dârul-Marife, Beyrut, 1379, VI, 370.

⁸¹ en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392, XVI, 185; Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, III, 174.

⁸² el-Kudâi, *Musnedu's-Şihâb*, I, 188; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 74. Munâvînin eserindeki bu rivâyette (الدنيا) yerine, ona işaret eden zamir (ها) bulunmaktadır.

⁸³ el-Beyhakî, *Suabu'l-Îmân*, IV, 363; el-Kudâi, *Musnedu's-Şihâb*, I, 73; ed-Deylemî, *el-Firdevs*, II, 302; el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 32-33.

⁸⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 163.

⁸⁵ İbnu'l-Esîr, Ziyâüddin Nasrullah, *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1999, II, 74; Fadl

fiili gerçek failinden başkasına isnad etme olan mecâzî aklî de söz konusudur. Zira cümlede fail, zinaya dönen gizli zamir (هو)dir. Zinanın gerçek fail olmasına engel olan karine aklidir. Aklen zinanın, zâniyi fakir yapması mümkün değildir. Ama zina yüzünden ve sebepleri nedeniyle zâni, fakir olur. Dolayısıyla fiilin mecazî faili ile ilgisini kuran alaka, fiilin sebep olduğu şeydir. Aslında fakirliğin asıl sebebi, tembellik, verdiği sözü tutmama, toplumca hoş karşılanmayan ve meşru olmayan yollara sapma, yalan söyleme, sahtekârlık yapma, itibarsızlık, iflas etme, malını gayr-i meşru yerlerde har vurup harman savurma... gibi şeylerdir. Burada fakirliğin zinaya isnâdı, onun fakirliğin sebeplerinden birisi olması nedeniyledir. Böylece sebebiyet alakasından dolayı mecaz-ı aklî sanatı meydana gelmiştir. Diğer bir açıdan bakılırsa istiâre-i mekniyye de söz konusudur. Zira zina, miras bırakma bakımından insana benzetilmiş, ancak müşebbeh bih olan “insan”, hafzedilmiştir. Fakat onun özelliklerinden olan (ثورث)/miras bırakır fiili ile insana işaret edilmiştir.

18- (رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ.) “Hikmetin başı/evveli Allah korkusudur”⁸⁶

Hadiste geçen (الحكمة) kelimesi, (حكم) fiilinin mastarı olup, en üstün bilgi ile eşyanın en efdalini/ üstününü bilme demektir. Hikmet, aynı zamanda (الحكم) manasına da gelir. Hukm ise ilim, derin anlayış, hikmet ve adaletle hükmetmek demektir.⁸⁷ Ayrıca hikmetin akıl, anlayış, dinde anlayış, sünnet, ilim, gibi anlamları da vardır.⁸⁸

Edebî olarak vecize, ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Vecizede her hangi bir hazf yapılmaksızın az sayıda lafızla, geniş manaları ihtiva eden icâz-ı kısar üslûbu da vardır. Ayrıca istiâre-i mekniyye de söz konusudur. Zira müşebbeh olan hikmet, başı olan insana veya bir yaratığa benzetilmiş fakat insan/yaratık hafzedilmiştir. Buna işaret eden ipucu ise “baş”tır. Dolayısıyla müşebbeh bih olan baş sahibi insan/yaratık, hafzedildiği için bu üslûp meydana gelmiştir. Yine baş insanın en önemli uzvu olduğundan dolayı vecizede “ilk” ve “evvel” lafızlarından kinayedir.

19- (صِنَائِعُ الْمَعْرُوفِ تَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ.) “İyilik yapmak, belalardan korur”⁸⁹ ya da “İyi işler, kötü ölümden korur” şeklinde de tercüme edilebilir.⁹⁰

Hasen Abbâs, *el-Belâga*, I, 487; Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyât Lügatı*, Enderun, İstanbul, 1973, s. 58.

⁸⁶ el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, I, 470; ed-Deylemî, *el-Firdevs*, II, 270; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 72.

⁸⁷ İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 419; İbn Manzûr, *Lisân'ul-Arab*, XII, 141, 142.

⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1401, I, 323.

⁸⁹ et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, VI, 163; el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VIII, 194; el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 94.

⁹⁰ Vecize için bkz. Kazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s.168-172. Bu bağlamda en-Nevevî (676/1277), ayrıca

20- (صَلَّةُ الرَّحِمِ تَزِيدُ فِي الْعُمْرِ.) “Akraba ilişkilerini sürdürmek, ömrü uzatır.”⁹¹

21- (الرَّجُلُ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ.) “ Kişi, insanlar arasında hüküm verilene kadar sadakasının gölgesindedir.”⁹²

Hadiste geçen (يُقْضَى) lafzı, bazı kaynaklarda (يُفْصَل) ve (يُحْكَم) şeklinde geçmektedir.⁹³

Edebî olarak vecize, ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Vecizede istiâre-i mekniyye de söz konusudur. Zira müşebbeh olan sadaka, ağaca/gölgesi olan şeye benzetilmiş, fakat müşebbeh bih olan ağaç, hafzedilmiştir. Buna işaret eden karine/ipucu ise, (ظِلِّ)/“gölge”dir. Dolayısıyla müşebbeh bih’in lafızda bulunmadığı istiâre türüne, istiâre-i mekniyye adı verilmektedir. Ayrıca gölge, rahatlatma, sıkıntıyı gidermeden kinayedir. Bu durumda mana “kişi insanlar arasında hüküm verilene kadar ağaç gibi gölgelendiren, sadakasından dolayı Allah’ın vereceği rahatlıktadır.” şeklinde olur.

22- (الْعُلَمَاءُ أَمْنَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ.) “Âlimler, yaratıkları içinde Allah’ın emin saydığı/güvendiği kimselerdir.”⁹⁴

Vecize ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Ayrıca (أَمْنَاءُ اللَّهِ)/“Allah’ın emin saydığı kimseler” lafzı, âlimlerin fazilet ve üstünlüğünden kinayedir.

23- (الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْمُنْبِتِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا.) “Müminin mümine olan irtibatı/bağlılığı, birbirine kenetlenmiş bina gibidir.”⁹⁵

Hadis öncelikle ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Ayrıca teşbihin üç türü mevcuttur. Önce teşbih edatı zikredildiği için mursel teşbih, vechu’ş-şebah/benzetme yönü mevcut olduğu için mufassal teşbih, benzetme yönü birden fazla nitelikten meydana geldiği için yani “birbirine kenetlenmiş bina” şeklinde olduğu için, teşbih-i temsil söz konusudur. Yine vecizede her hangi bir hazf

güzel ahlak ve iyi meziyetlerin de belalardan uzak olmanın sebepleri arasında olduğunu belirtir. Bkz. en-Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî*, II, 202.

⁹¹ Bu vecizenin kaynak, garip kelimeleri ve edebî özellikleri için bkz. Kazan, *İbn Dureyd’in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber’in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 168-172.

⁹² İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, VIII, 104.

⁹³ İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk, *Sahîhu İbn Huzeyme*, (tah. Muhammed Mustafa el-Azamî), Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut, 1970, IV, 94.

⁹⁴ el-Kudâî, *Musnedu’ş-Şihâb*, I, 100; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 84; Hadisi Aclûnî, hasen olarak değerlendirir. Hasen hadis: Sahih ile zayıf arasında yer alan fakat sahihe daha yakın olan bir hadis çeşididir. Geniş bilgi için bkz. Koçyiğit Talat, *Hadis İstılahları*, s. 125.

⁹⁵ Buhârî, I, 182; II, 863; V, 2242; Müslim, IV, 1999; et-Tirmizî, *es-Sunen*, IV, 325.

yapılmaksızın az sayıda lafızla, geniş manaları ihtiva eden îcâz-ı kısar üslûbu da vardır.

24- (مَا وَقَىٰ بِهِ الْمَرْءُ عَرَضَهُ كُتِبَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ.) “Kişinin namusunu koruma yolunda yaptığı şey, onun için (amel defterine) sadaka olarak yazılır.”⁹⁶

Vecize ibtidâî haber cümlesi yapısındadır. Ayrıca istiâre-i mekniyye üslûbu da söz konusudur. Çünkü ırz, korunması gerekli olan değerli, kıymetli bir şeye benzetilmiştir. Sonra bu değerli şey yani müşebbeh bih hazfedilmiştir. Buna işaret eden karine/ıpuca ise (وَقَىٰ)/koruma fiilidir. Zira değerli şey koruma altına alınır. Böylece istiâre çeşitlerinden olan müşebbeh bihin hazfedildiği, istiâre-i mekniyye meydana gelmiş olur.

25- (النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الدَّهَبِ وَالْفِضَّةِ.) “insanlar, altın ve gümüş madeni gibi madenlere benzerler.”⁹⁷ Vecize geniş manada şu şekilde ifade edilebilir: İnsanlar da, farklı değerlerde olan altın ve gümüş madeni gibi güzel ahlak, fazilet, edep, hayır ve şer gibi meziyetleriyle madenlere benzerler.

Bu vecizenin ilk kısmı yani (النَّاسُ مَعَادِنُ) şekli, Buhârî ve Müslim'deki bir hadisin kısa bir bölümüdür.⁹⁸

Vecizenin (النَّاسُ مَعَادِنُ) şeklindeki birinci kısmında müşebbeh olan insanlar, müşebbeh bih olan madenlere benzetilmiş ancak hem teşbih edatı hem de benzetme yönü hazfedildiği için teşbih-i belîğ üslûbu meydana gelmiştir.⁹⁹ İkinci kısımda insanlar altın ve gümüş madenine benzetilmiş, teşbih edatı mevcut olduğu için mursal teşbih, benzetme yönü hazfedildiği için de mucmel teşbih söz konusu olmuştur. Ayrıca (مَعَادِنُ، الدَّهَبُ، الْفِضَّةُ) /maden, altın, gümüş lafızlarında manaca birbirine uygun kelimeleri bir arada zikretmek olan murâa'tu'n-nazîr/tenâsub üslûbu da vardır. Zira bunlar madenle ilgili terimlerdir.

⁹⁶ ed-Dârakutnî, el-Bağdâdî Ali b. Umer, *Sunenu'd-Dârakutnî*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1966, III, 28; et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, VII, 194; el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 89; el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Mektebetu Dâri'l-Bâz, Mekke, 1994, X, 242.

⁹⁷ el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 145; Ebu'l-Ferac, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Safvetu's-Safve*, (tah. Mahmud Fâhûrî, Muhammed Kavâs Kal'acî), Dârû'l-Mârifet, Beyrut, 1979, I, 206.

⁹⁸ Buhârî, III, 1315; Müslim, IV, 2031.

⁹⁹ eş-Şerîf er-Razî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, (tah. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Muessesetu'l-Halebî, Kahire, 1967, s. 135, Dipnot, 4.

26- (لِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ، عِمَادُ الدِّينِ الْفِقْهُ) “Her şeyin bir direği vardır. Bu dinin direği de fıkıhtır yani kavrayarak bilmek, dinde derin bilgi sahibi olmaktır.”¹⁰⁰

Hadiste geçen (الفقه)/fıkıh, bir şeyi bilmek, onu anlamak, kavramak, idrak etmek, özellikle şerefinden dolayı din ilimlerinde üstün ve derin bilgi sahibi olmak¹⁰¹ anlamına gelir.

Vecize, ibtidâi haber cümlesi yapısındadır. Ayrıca istiâre-i mekniyye üslûbu da söz konusudur. Çünkü din, direk/sütun üzerinde duran bir yapıya, bina veya çadıra benzetilmiştir. Sonra bu bina, çadır yani müşebbeh bih hazfedilmiştir. Buna işaret eden karine/îpucu ise, (عماد)/direk, sütündür. Zira bina veya çadır, sütun veya direk üzerinde durur. Böylece istiâre çeşitlerinden olan müşebbeh bihin hazfedildiği, istiâre-i mekniyye üslûbu söz konusu olmuştur. Yine fıkıh, binanın direğine benzetilmiş fakat teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedildiği için teşbih-i belîğ meydana gelmiştir. Diğer taraftan hadisteki (عماد)/direk lafzı, dinin önemli ve büyük kısmından, kinayedir.

27- (الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَشْتُمُهُ) “Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve ona sövmez/küfretmez.”¹⁰²

Vecizedeki (يَشْتُمُ) muzari fiilinin, aynel fiilinin harekesi, (يَشْتُمُ) şeklinde damme ile de okunabilir. “sövmek”, “küfretmek” anlamındadır.¹⁰³

el-Kudâi'nin rivâyetinde (لا يشتمه) yerine, (لا يُسْلِمُهُ) lafzı mevcuttur.¹⁰⁴ O zaman ikinci kısmın manası “onu yardımsız bırakmaz veya düşmanına teslim etmez” şeklinde olur.

Vecize, meâni ilmi açısından ibtidâi haber cümlesi yapısındadır. Ayrıca teşbih üslûbu söz konusu olup, teşbih edatı hazfedilmiştir. Bunu takdir edecek olursak vecize şöyle olur: (المسلم للمسلم كالأخ) yani Müslüman Müslümanın kardeşi gibidir. Dolayısıyla teşbih edatı zikredilmediği için mükked teşbih meydana gelmiştir. Yine benzetme yönü birden fazla nitelikten¹⁰⁵ yani “hem zulüm etmeme hem de küfretmeme” den meydana geldiği için temsili teşbih söz

¹⁰⁰ ed-Dârakutnî, *Sunenu'd-Dârakutnî*, III, 79; el-Kudâi, *Musnedu's-Şihâb*, I, 150; el-Munzirî, Abdulazim b. Abdu'l-Kavi, *et-Terğib ve't-Terhîb*, (tah. İbrahim Şemsuddin), Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417, I, 58.

¹⁰¹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1126.

¹⁰² Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 273.

¹⁰³ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1015.

¹⁰⁴ el-Kudâi, *Musnedu's-Şihâb*, I, 132.

¹⁰⁵ es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, (tah. Abdulhamid Hendâvî), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, s. 455.

konusudur. Hal böyle olunca vecizenin anlamı şöyle olur: “*Müslüman, Müslümanın zulüm etmeme ve küfretmeme bakımından kardeşi gibidir.*”

(يُظْلِمُهُ) ve (يَشْتِمُهُ) kelimeleri arasında bedî' üslûplarından muvâzene de söz konusudur. Zira nesirde ve nazımda fasılaların kâfiyesiz bir şekilde aynı vezinde gelmelerine muvâzene¹⁰⁶ denir.

(الْوَيْلُ كُلُّ الْوَيْلِ لِمَنْ تَرَكَ عِيَالَهُ بِحَيْرٍ، وَقَدِمَ عَلَى رَبِّهِ بِشَرٍّ.)
“*Ailesini refah/iyilik içinde bırakıp da, Rabbinin huzuruna şerle/kötülükle varana yazıklar olsun, yazıklar!/vay haline!*”¹⁰⁷

Edebî olarak vecizede (الْوَيْلُ) kelimesi tekrar edilmiştir. Lafzın kendisinin tekrarlanması şeklinde yapılan tekîde, lafzî tekîd¹⁰⁸ denir. Lafzî tekîdli olan vecize, talebî haber cümlesi yapısında olmakla beraber, dua ifade ettiği için, mana bakımından talebî inşa cümlesi üslûbundadır. Zira “(الْوَيْلُ)/yazıklar olsun” deyimini beddua ifade eder. Ayrıca (الْوَيْلُ) lafzının tekrarıyla itnâb üslubu da söz konusudur. Çünkü fayda ihtiva eden tekrara meânî ilminde itnâb adı verilir.¹⁰⁹ Yine (خَيْرٍ)/hayır ve (شَرٍّ)/şer kelimeleri arasında tıbâk/tezât üslubu vardır.

(مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَسَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ.)
“*Kim yaptığı iyiliğe sevinir, kötülüğe de üzülürse, işte o, mümindir.*”¹¹⁰ Aslında vecizenin zahiri manası şu şekildedir. “*Kimi iyiliği sevindirir, kötülüğü de üzer ve kederlendirirse işte o mümindir.*”

Veciz, meâni ilmi açısından ibtidâî haber cümlesi niteliğindedir. Hadiste zahiri manasından hareketle edebî üslûp olarak mecâz-ı aklî de vardır. Zira iyilikler veya kötülükler sevindirip üzmez. İyiliklere sebep olan sâlih ameller sayesinde sevinilir. Yine kötülüğe sebep olan işler sayesinde kişi üzülür. İyilik sevinmenin, kötülük ise üzülmenin sebebidir. Dolayısıyla iyiliğin sevindirmesi veya kötülüğün üzmesi söylenip, onlara sebep olan iyi ve kötü işler yapma kastedilmiştir. Ayrıca vecizede “ibârede iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten

¹⁰⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1999, I, 272; Abdu'l-Azîz Atîk, *İlmu'l-Bedî'*, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2006, s.169.

¹⁰⁷ el-Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, I, 207; ed-Deylemî, *el-Firdevs*, IV, 439; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, VI, 379.

¹⁰⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s. 60.

¹⁰⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 345.

¹¹⁰ Tüm hadis kaynakları, vecizenin (سَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ) kısmını, (سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ) kısmının önüne alarak rivâyet etmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, III, 446; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, (tah. Şuayb Arnaut), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, X, 436; et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, III, 226; VII, 193; el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 86; V, 225.

sonra aynı tertip üzere zıtlarını getirme” olan mukâbele sanatı¹¹¹ vardır. Hadiste mukâbele üslûbu “ (حَسَنَةٌ) - (سَيِّئَةٌ) sevindirir-üzer” kelimeler ile “ (سَاءَةٌ) - (سَرَّةٌ) iyilik-kötülük” arasında söz konusudur.

Değerlendirme

Hız. Peygamber’in genellikle az lafızlı, fakat çok anlam ifade eden hadisleri, halk arasında yaygın halde kullanılarak vecize haline gelmiştir. Bu vecizeler duruma göre yeri ve zamanı gelince kullanılmaya devam edilmiş, yazılma aşamasında da atasözleri ve vecize kitaplardaki yerini almıştır. İşte bu kitapların en meşhuru olan el-Meydânî’nin *Mecmau’l-Emsâl* adlı eseri, otuzuncu babında Hız. Peygamber’in elli sekiz vecizesine yer vermiştir. Ancak diğer vecizelerde yaptığı açıklamaları bu bölümde yapmamış, metinlerini vermekle yetinmiştir.

Diğer taraftan vecizelerin edebî yönleri en önemli özelliklerindedir. Bu özelliklerini kavramak, vecizeyi doğru anlamak için oldukça mühimdir. İşte bu noktadan hareketle Hız. Peygamber’e ait yirmi dokuz vecize, edebî özellikleriyle birinci makalede ilim dünyasının dikkatine sunulmaya gayret edilmiştir. İkinci makalede ise diğer yirmi dokuz vecize aynı üslûpla incelenmeye devam edilecektir.

KAYNAKÇA

Abdulmecîd Mahmud, *Nazarâtun Fıkhiyye ve Terbeviyye fî Emsâli’l-Hadis*, Mektebetu’s-Sadîk, et-Tâif, 1992.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1405.

Ahmed b. Hanbel, Musnedu Ahmed, Muessesetu Kurtuba, Mısır, trs.

Aksoy, ÖmerAsım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK. Yayınları, Ankara, 1978.

el-Askerî, Ebû Hilâl Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *Kitâbu’s-Sinâateyn el-Kitâbe ve’s-Şiir*, (tah. Mufit Kamîha), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1984.

el-Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, İhyâu’t-Turâsu’l-Arabî, Beyrut, trs.

Başaran, Selman, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1994.

el-Beyhakî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, Mektebetu Dâri’l-Bâz, Mekke, 1994.

_____, *Şuabu’l-İmân*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1410.

¹¹¹ el-Askerî, *Kitâbu’s-Sinâateyn* s. 371; İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 590; es-Sekkâkî, *Miftâh*, s. 533; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 98; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 367; Tâhiru’l-Mevlevî, *Edebiyât Lügatı*, s. 102.

- Bolelli, Nusreddin, *Belâğat*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000.
- Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru İbn Kesîr, (tah. Mustafa Dîb), Beyrut, 1987.
- el-Curcânî, Abdu'l-Kâhir, *Kitâbu Delâili'l-İ'câz*, (tah. Mahmûd Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, 1992.
- Çuhadar, Mustafa, "Fesâhat" *DİA*, İstanbul, 1995.
- Ebu'l-Ferac, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Safvetu's-Safve*, (tah. Mahmud Fâhûrî, Muhammed Kavâs Kal'acî), Dârû'l-Mârife, Beyrut, 1979.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *Musnedu Ebi Ya'lâ*, (tah. Huseyn Selim Esed, Dâru'l-Me'mûni li't-Turâs, Dimeşk, 1984.
- Fadl Hasen Abbâs, *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ*, Dâru'l-Fukân, Amman, 2007.
- Fadl Hasen Abbâs, *Esâlîbu'l-Beyân*, Dârun-Nefâis, Amman, 2009.
- Fidan Ahmet ve Arkadaşları, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, MEB. Yayınları, Ankara, 1996.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- el-Hâkim en-Neysâbûrî, el-Mustedrek ala's-Sahîhayn, (tah. Mustafa Abdulkadir Atâ) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- el-Heysemî, Ali bi Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid*, Dâru'r-Reyyânî li't-Turâs, Kahire, 1407.
- Hıdır Musâ Muhammed Hammûd, *et-Tecvâlu fî Kutubi'l-Emsâl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- İbn Adî el-Curcânî'nin *el-Kâmil fî Duafâi'r-Rical*, (tah. Yahya Muhtar Gazâvî), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- İbn Ebî Şeybe, *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, (tah. Kemal Yusuf Hût) Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409.
- İbn Hallikân Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Enbâi'z-Zamân*, Dâru Sadr, Beyrut, 1977.
- İbn Hibbân b. Ahmed, *Sahîhu İbn Hibbân*, (tah. Şuayb Arnaut), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk, *Sahîhu İbn Huzeyme*, (tah. Muhammed Mustafa el-Azamî), Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1970.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sunenu İbn Mâce*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.
- İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.
- İbn Reşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayrâvânî, *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihî*, Dâru't-Talâi', Kahire, 2006.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâuddin Nasrullah, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1999.

- Katib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, Miilli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- Kazan, Ramazan, *İbn Dureyd'in el-Muctenâ Adlı Eserindeki Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.
- _____, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013.
- el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâga*, (tah. Abdulhamîd Hendâvî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- _____, el- İzâh fî Ulûmi'l-Belâga, (tah. Muhammed Abdül Mün'im Hafâcî), Dâru'l-Kutubi'l-Lübnan, Beyrut, 1980.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis İstilahları*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.
- el-Kudâî, Ebû Abdillâh, *Musnedu's-Şihâb*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- Mecdî Vehbe ve Kâmil Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Arabîyye fî'l-Lugati ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnan, Beyrut, 1984.
- el-Meydânî, Ahmed b. İbrahim en-Nisâbûrî, *Mecmau'l-Emsâl*, (tah. Naim Hasen Zarzûr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- el-Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*, (tah. Muhammed Fadl İbrahim), Matbaatu İsa el-Babî, Kahire, 1978.
- Munzirî, Abdulazim b. Abdu'l-Kavi, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, (tah. İbrahim Şemsuddin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.
- Muslim, *Sahîhu Muslim*, (tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, Beyrût, trs.
- Özbalıkcı, Reşit, *Arap Gramerinde Kur'an ve Hadiste İstîşhâd*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir, 1985.
- er-Râğîb el-Esbahânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kurân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.
- Sancaklı, Saffet, "Hadislerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem" *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Sempozyumu*, TDV. Yayınları, Ankara, 2003.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi, İstanbul, 2001.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, (tah. Abdulhamid Hendâvî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, (ter. M. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- eş-Şerîf er-Razî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, (tah. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Muessesetu'l-Halebî, Kahire, 1967.
- et-Taberânî, Ebû Kâsım, *el-Mucemu'l-Kebîr*, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983.
- _____, *el-Mucemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415.
- _____, *el-Mucemu's-Sağîr*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1985.
- Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyât Lügati*, Enderun, İstanbul, 1973.

et-Teftâzânî, Sa'duddîn *Muhtasarü'l-Meânî*, Salâh Bilici Kitapevi'nin Ofseti, İstanbul, 1304.

et-Tirmizî, *es-Sunen*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, (tah. Ahmed Muhammed Şakir ve Arkadaşları) Beyrut, trs.

Uzun, Taceddin, *Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)*, Konya, 1996.

_____, "Hz. Peygamber'in Belâgat ve Fesâhatı" *Makâlât*, 1999/2.

Yahya b. Hamza b. Ali el-Yemenî, *Kitâbu'd-Dırâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, Damla yayınevi, İstanbul, 1999.

ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Umer, *Esâsu'l-Belâga*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1953.

ez-Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut, 1995.